

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխարհաքաղաքական զարգացումների ներկայիս շրջափուլում՝ ազդեցության եւ հակազդման, մարդասիրության եւ մարդատյացության՝ հոգուտ եւ ի վնաս ներազդող գործիքակազմերն ասես վերացրել են երեւակայական եւ գաղափարական բոլոր սահմանները: Մարդու ինչպես եւ այլազան արարածների իրավունքների պաշտպանության ծրագրերի ներքո, բացարձակապես նույնական կարգախոսների հռչակմամբ այսօր ոմանք հաջողում են եւ բարի եւ չար ձեռնարկներով հանդես գալ: Անմիջականորեն «մեր մաշկին» զգացված օրինակներից, երբ իրավունքների գերակայության կամ պաշտպանության խնդիր է առաջացել, թերեւս հիշելի է բազմաթիվ առաջադեմ երկրներում արգելված, սակայն մեզանում կասկածելիորեն արագ ծաղկող այլեւ այլ համայնքների բարգավաճումը: Կամ, ասենք, թափառող շների «շահերի» պաշտպանության ու դրանց հանդեպ գորովալի վերաբերմունք պարտադրող «միջոցառումները», որ կեղծ քողավորմամբ դիտարկվում են իբրեւ կենդանիների հանդեպ սրտացավ եւ խղճահար վերաբերմունքի օրինակներ: Սակայն հարցում իբրեւ հակադիր կողմ հանդես եկողների՝ ասենք այն երեխաների իրավունքները, որ եթե անգամ չեն սարսում այդ կենդանիներից, ապա գոնե պետք է իրավունք ունենան զգվելու, ամբողջովին արհամարհված են: Եւ ընդհանրապես «գորովագութներից» որ մեկն է մտերմիկ զրուցել այդ թափառող կենդանիների հետ եւ եզրակացրել, որ դրանք պատրաստ են մալումն ընդունել իբրեւ երանություն, միայն թե սոված եւ կեղտակոտույս թափառեն փողոցներում: Մեր խորին համոզմամբ սա միայն «գորովալիների» անձնական փորձի եւ փորձառության, գուցե նաեւ նախասիրության հանգամանքով է բացատրելի: Սակայն, ինչպես նշեցինք, սա ընդամենը մեր խորին համոզմունքն է, իսկ խղճի, այլոց հանդեպ խղճահարության, կամ, առավել եւս, խղճի ազատության տիրույթում կարծիքները կարող են կողմնակալ լինել: Այս եւ նման հարցերում է, որ առանձնակի կարեւորություն է ձեռք բերում փորձագիտական վերլուծությունը՝ մասնագիտական այն քննությունը,

որի շնորհիվ հնարավորինս բացառվում է անձնական, կողմնակալ, կամ կամայական վերաբերմունքը եւ առաջնային եւ դառնում հետազոտական կարողություններն ու գիտելիքները: Առավել կարեւոր է կողմնակալ վերաբերմունքի բացառումը խղճի ազատության, ինչպես եւ հոգեւոր-կրոնական հարցերում, ուր որեւէ շեղում կամ վրիպում կարող է լրջագույն խնդիրների պատճառ դառնալ: Զարմանալի չէ, որ ոլորտը մշտապես Միացյալ ազգերի կազմակերպության ինչպես եւ միջազգային ոչ-կառավարական տարբեր միավորների ուշադրության կենտրոնում է, որովհետեւ «այլատյացությունն ու անհանդուրժողականությունը», «բացասական կարծրատիպերի ձեւավորումը» պետք է բացառվեն քսաներորդ լուսավոր եւ քաղաքակիրթ դարում. հարյուրամյակ, երբ իրենց կարող են ապահով զգալ թափառող, հիվանդ եւ վարակակիր կենդանիները, դրանցից շատ քիչ տարբերվող անհայտ արարածները, սակայն սրան հակառակ, մեծագույն հաջողությունամբ կարող են հայրենագրկվել ընդամենը պատմական, կամ պարզապես արդարություն ակնկալող մարդիկ՝ երկակի չափանիշներին զոհ գնացողները: «Երկակի չափանիշ» արտահայտությունը, երբեմն շրջանառվում է նաեւ «կրկնակի» բաղադրիչով, որ չի վերարտադրում անգլ. «double standarts»-իամբողջական իմաստը, ուր «double»-ը ոչ թե պարզապես կրկին, կրկնել, զույգ է, այլ նաեւ ու հատկապես՝ «դավ», «դավել», «խարդավանել» իմաստներով է գործածված, ուստի զուտ «կրկնակի» չէ, այլ հատկաբար «երկակի» է, գուցե նաեւ «երկսայրի»: Այստեղ նվազագույնը դիտելի եւ հետեւյալ խութերը, որ տարբեր տեսանկյուններից կարող են հակադիր բնորոշումներով ձեւակերպվել: Փորձենք ուրվագծել «հնարավոր» մի իրավիճակ. ՄԱԿ Վեհաժողովի 75/187 բանաձեւում հանդիպում են անհանդուրժողականության բացառում, բացասական կարծրատիպերի ձեւավորման արգելք, այլատյացության դեմ պայքար, բռնության հրահրման արգելք պահանջող դրույթներ եւ այլն: Հատուկ շեշտված է նաեւ «կրոնի կամ համոզմունքների հիման վրա մարդկանց հանդեպ բռնի վերաբերմունքի դրսևորման անընդունելիությունը: Սրան զուգահեռ պետք է հիշել Ռուսաստանի Դաշնության համապատասխան մարմինների ներկայացրած պաշտոնական տեղեկատվությունը ՄԱԿ Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի հարցմանն ի պատասխան: Դրանից իմանում ենք, որ վիճակագրական տվյալների համաձայն 2020 թվականի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում գրանցված է եղել ավելի քան 60 հարանվանություն եւ 31 598 կրոնական

կազմակերպություն¹: Բնական է, որ մեր հայացքին աստղաբաշխական ներկայացող այս թվերում կարող են ընդգրկված լինել եւ այնպիսիները, որ կփորձեն եղծել իրականությունը: Եւ որպես փորձեցինք նկատել վերելում, երկակի չափանիշների ինչպես եւ կամայական վերաբերմունքի բացառմանն ուղղված գործիքներից է փորձագիտությունը: Ասվածի համապատկերում լիովին ընկալելի է դառնում Պետական կրոնագիտական փորձաքննության հարցի հանդեպ արտառոց լուրջ վերաբերմունքը, որ առկա է Ռուսաստանի Դաշնությունում: Այստեղ չէինք ցանկանա անդրադառնալ ներկայիս իրավիճակին, որովհետեւ տվյալ դեպքում ստիպված պիտի լինենք համադրել կամ հակադրել մեզանում եւ հյուսիսի գերտերության սահմաններում տիրող կացությունը, որ ինքնին դառն մի իրականություն պիտի ներկայացնի: Առավել խորին ցավ է առաջացնում այն հանգամանքը, որ մենք ընդհանրապես չենք դիտարկում հարցի դրվածքն ապագայի շարակարգում. առարկա, ուսուցում, մասնագետների պատրաստում... նման խնդիրներ մեզ չեն հուզում: Ասես սրան հակառակ նոր ծավալուն հատորը², որ Մոսկվայում լույս է ընծայել «Յուրայթ» (Юрайт) հրատարակչությունը հետեւյալ մակագիրն ունի՝ «Նախատեսված է բուհերի հումանիտար բաժինների ուսանողության համար»: Սրանից կարելի է ենթադրել, որ առարկան դասավանդվում է աշխարհիկ ուսումնական հաստատություններում, իսկ նպատակն անշուշտ մեկն ու միակն է՝ վաղվա աշխարհում, ուր երկակի ու երկսայրի չափանիշներն օրական ավելի ու ավելի հատու են դառնալու, պետք է ամեն գնով պատրաստ լինել «անհարկի» եւ անհաճո անակնկալներին ու ապահով նոր մարտահրավերների առջեւ:

Ինչպես գիտենք այսօր փորձաքննություններ իրականացվում են մարդկային գործունեության գրեթե բոլոր ոլորտներում: Հայտնի է ամենեցուն, որ փորձաքննությունն առանձնացյալ առարկաների կիրառական ուսումնասիրություն է, որ կատարվում է դրանց բնորոշ առանձնահատկություններով պայմանավորվող կանոնների համապատասխանությամբ, ինչպես եւ իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության կանխապես սահմանյալ շրջանակով, որ բխում է գիտության

¹ *Стѣ* «Информация Российской Федерации в связи с запросом Управления Верховного комиссара ООН по правам человека относительно выполнения положений резолюции 75/187» գեկույցը գերագույն հանձնակատարի կալքում՝ https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/RUSSIA_Contribution%20to%20A_RES_75_187.pdf:

² И. ЗАГРЕБИНА, А. ПЧЕЛИНЦЕВ, Е. ЭЛБАКЯН, Религиоведческая экспертиза (Учебник для бакалавриата и магистратуры), М., 2017, էջ 450:

եւ գիտարվեստի (technics) հատուկ ոլորտներից³: Պետական կրոնագիտական փորձաքննությունն իրականացնելիս, անշուշտ, առաջնային են հատկապես կրոնական եւ փիլիսոփայական գիտելիքները, որոնց համակողմանիության դեպքում միայն հավուր պատշաճի կիրականացվի նյութի քննությունը, եւ կատարվեն գերագույն ճշգրտության միտված, կամ դրան ձգտող արդյունքներ:

Ինչպես նկատում է դասագրքի համահեղինակներից մեկը՝ Իննա Զագրեբինան, Ի. դարավերջը Ռուսաստանում նշանավորվեց աշխարհայեցկան համակարգի արմատական բեկումներով⁴: Ի հայտ եկան եւ արմատավորվեցին բազմաթիվ նոր կրոնական շարժումներ, ձեւափոխվեցին ավանդական կրոնական համակարգերը: Պետության եւ կրոնական միավորումների փոխհարաբերությունները կարգավորող հիմքերն ու միջոցները էապես բարելավվեցին:

1997 թ. Ռուսական պետության պարագային ձեւավորվեց մի նոր օղակ՝ իրավական միավոր, որ հիշյալ տարվա սեպտեմբեր 26՝ թիվ 125-Փ3 «խղճի ազատության եւ կրոնական միավորումների մասին» դաշնային օրենքով (11-րդ հոդվածի 8-րդ կետ) կյանքի կոչվեց պետական կրոնագիտական փորձաքննություն իրականացնելու նպատակով⁵: Պատմության ներկա շրջափուլում այս կարգի փորձաքննությունն օր ավուր ավելի ու ավելի կարեւոր է դառնում: Հատկապես երբ ականատես ենք լինում, թե ինչպես է գործընթացների վրա ազդում կրոնական պատճառարկության մե կամ նմանատիպ դրդումներով ուղղորդվող վարքագիծը:

Այսօր Ռուսաստանում ինչպես եւ եւրոպական մի շարք երկրներում Պետական կրոնագիտական փորձաքննությունը կարեւոր, իսկ երբեմն վճռորոշ դեր է խաղում հատկապես կազմակերպությունն իբրեւ կրոնական ճանաչելու հարցում: Նույնն է պարագան նաեւ դավանաբանական հիմունքների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաստիությունը եւ իրականացվող կրոնական գործունեության համապատասխանությունը ստուգելիս: Փորձագիտության ընթացքում իրականացվում է կրոնական ուսմունքի գաղափարական ամբողջության համալիր վերլուծություն: Անհրաժեշտության դեպքում եզրակացությունը կարող է ներառել կրոնական զարգացման միտումների,

³ Е. Россинская, Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. М., 2005, с. 21.

⁴ Տե՛ս իր «К вопросу о государственной религиозно-экспертной экспертизе» հոդվածը. «Вестник ПАГС», 2010, 73, էջ 73—77:

⁵ Տե՛ս СЗ РФ. 1997. № 39., էջ 4465:

աճի հաճախականության եւ ընթացքի վերաբերյալ կանխատեսումներ: Սա նախ պաշտպանում է կրոնական շարժումները անտեղի եւ անհիմն մեղադրանքներից կամ պահանջներից, որ կարող են առաջանալ հասարակական տարբեր խավերում: Եւ երկրորդ, վերլուծության տվյալներով առաջնորդվող իշխանությունները ժողովրդին զերծ են պահում այն հանրային բացասական հետեւանքներից, որ տեսականորեն կարող է ամփոփել այս կամ այն կրոնական միավորումը⁶: Դասագրքի Հեղինակների համոզմամբ Ռուսաստանի Դաշնության իրավական համակարգի ռազմավարական հետազոտությունների ասպարեզում լոկ դատաբժշկական փորձաքննությունն է տեսական զարգացման շավիղներով ընթացել: Սրան հակառակ արտադատական փորձաքննությունը գործնականում չի ուսումնասիրվել, ինչպես նկատում են նրանք: Դիտելի է, որ հեղինակային խումբը ցավ ի սրտի է արձանագրում, թե Ռուսաստանի Դաշնության պետական կրոնական փորձաքննության իրավական համակարգը հիմնվել է տասներեք տարի առաջ, սակայն անգամ այս պահին մի շարք կարեւոր խնդիրներ տակավին կարող են ուսումնասիրության: Զորօրինակ գիտական վերացարկման կարիքն ունեն ձեռնարկված փորձաքննության բնույթն ու հատկանիշները, դրա իրականացման պայմաններն ու հատուկ եղանակները: Պետք է դիտարկվեն փորձագետի կարգավիճակը, հատուկ գիտելիքների եւ միջոցների կիրառման օրինաչափություններն ու սահմանները, ինչպես եւ համալիր եւ հանձնախմբային պետական կրոնագիտական փորձաքննությունների խնդիրները: Մյուս կողմից շեշտվում է, որ ուշագիտ քննարկմանն արժանի են ոչ միայն ընդ կիրառություն ընդունված փաստաթղթերը, այլեւ վերջին պատմափուլում շրջանառված դեպքերով ընձեռվող փորձառությունը: Մեծ է հույան առ այն, որ այսու կբարելավվի ծագող խնդիրների իրավական կարգավորումը, եւ սպասվող արդյունքները կլինեն առավել անկողմնակալ ու ճշգրիտ, ինչն անշուշտ կնպաստի այս կարգի փորձաքննությունների հիման վրա գործադիր իշխանության մարմնի կայացրած որոշումների օրինականությանը: Ինչպես գիտենք փորձաքննությունը հիմնականում հատուկ մասնագիտական գիտելիքների կիրառման գործընթաց է: Եւ հույժ կարեւոր է, որ այդ գիտելիքներն «ըստ արժանվույն հանդես եկած լինեն ժամանակի ստուգատեսում»⁷: Այս կապակցությամբ տեղին է նկատել, որ դասագրքի ստեղծման

⁶ Т. Томаева, Методологические принципы религиозно-экспертизы // Религия, политика и права человека: мат-лы конференции / под ред. А. Пчелинцева, Т. Томаевой. М., 2002, 275.

⁷ Сёму Т. Сахнова, Судебная экспертиза. М., 2000, էջ 12:

աշխատանքներում ներգրավվել են ճանաչված եւ լուրջ ավանդ ունեցող անձինք: Կրոնի եւ իրավանց փորձագետների ընկերակցության վարչության խորհրդի նախագահ Իննա Զագրեբինյան փաստաբան է, «Юридическое религиоведение» («Իրավաբանական կրոնագիտություն») ամսագրի գլխավոր խմբագիրը: Հաջորդը Ռուսաստանի Դաշնության Պետական Դոմայի հասարակական միավորումների եւ կրոնական կազմակերպությունների հարցերով հանձնաժողովի փորձագիտական խորհրդի անդամ Անատոլի Պչելինցեն է, իրավագիտության դոկտոր, Ռուսաստանի Դաշնության պատվավոր փաստաբան, «Религия и право» (Կրոն եւ իրավունք) ամսագրի գլխավոր խմբագիրը: Եւ վերջապես ավագ գիտաշխատող Եկատերինա Էլբակյանը՝ փիլիսոփայության դոկտոր, Աշխատանքի եւ ընկերային հարաբերությունների ակադեմիայի ընկերաբանության (sociology) եւ հանրային գործընթացների կառավարման ամբիոնի պրոֆեսոր, կրոնական հետազոտությունների «ReligioPolis» կենտրոնի տնօրեն: Գիրքն ընթերցելիս եւ անգամ շոշափելիս ամեն պահի նկատելի է պետական լուրջ վերաբերմունքը հարցին, որ բնական հետաքրքրություն է առաջացնում. ինչով է հիմնավորելի ներկա վերաբերմունքը: Ի պատասխան համեմատաբար համառոտ մի ձեւակերպում գտնում ենք Պետական կրոնագիտական փորձաքննության վերաբերյալ հոդվածներից մեկում: Ըստ այդ հրապարակման փորձաքննության այս տեսակը Ռուսաստանի Դաշնությունում սկսեց կիրառվել որպես կրոնական կազմակերպությունների պետական գրանցման վավերականությունն ապահովելու գործիք⁸: Ընդ որում այն շատ վաղուց էր սկսել կիրառվել արտերկրում, իսկ երկու հարյուրամյակների սահմանին առավել տարածվեց ու խորին հետազոտության արժանացավ, եւ այժմ շարունակում է ավելի ու ավելի զարգանալ⁹, բոլոր այն երկրներում, ուր գիտակցվում է, որ հոգեւոր անվտանգությունն ազգային անվտանգության կարեւորագույն բաղադրիչն է:

ՍԻՐԱՆՈՒՅՇ ՄԱԴՈՅԱՆ

ԵՊՀ, ՀՀ, Հորդանանի Արքայական համալսարան, ՀՀԹ

⁸ *Տե՛ս* Ю. Крашенинникова, Н. Кочергин, Устройство и практики государственной религиоведческой экспертизы в РФ, Вопросы государственного и муниципального управления. 2020, №3, էջ, 188:

⁹ Այս առթիվ տե՛ս օր.՝ R. FINKE, D. MATAIC, J. FOX, Assessing the Impact of Religious Registration. Journal for the Scientific Study of Religion, 2017, vol. 56, №4, էջ 720–736, F. FISCHER, Professional Expertise in a Deliberative Democracy: Facilitating Participatory Inquiry. The Good Society, 2004, vol. 13, № 1 (Symposium: Theory of Democratic Professionalism), էջ 21–27, S. FLERE, Registration of Religious Communities in European Countries. Politics and Religion, 2010, №4, էջ 99–117: